

Резиденції родини Собанських на Вінниччині

Вінниччина – регіон мальовничих ландшафтів та палаців, які були свідками життя подільських аристократів.

В історії краю польська родова знать відіграла значну роль з XVI по XIX століття. Появу польських аристократів на Вінниччині пов'язують із підписанням Люблінської унії 1569 року, після якої поляки почали активно заселяти ці землі. З Польщі стали переїжджати багаті землевласники, які купували або отримували нові маєтки. Саме від них у ті часи залежав розвиток суспільно-політичного, економічного та культурного життя краю.

Наприкінці XVIII століття активізувалося палацове будівництво на подільських землях, які до 1792 року входили до складу Речі Посполитої. Територіально – це є межі сучасної Вінницької області. У період моди на резиденції в глушині польські магнати вибудовували для себе від невеликої садиби до монументальних палацо-паркових ансамблів, що було додатковим свідченням могутності та престижу їх власників. Отже, палацове будівництво того часу залишило висококультурні зразки архітектурної творчості видатних світових зодчих.

Найбільший вплив і маєтності мали так звані «некороновані королі» Поділля: Потоцькі, Любомирські, Калиновські, Трохольські, Ярошинські. Великими маєтками володіли й пани Собанські, про яких і буде наша розповідь.

Багато історій власників маєтків – готові сюжети для романів, дійовими особами яких були найвідоміші постаті європейської історії. Більшість цих історій тихо помирає разом з унікальною історико-культурною спадщиною.

В 2015 році на одному з брифінгів тодішній головний зодчий Вінницької області Сергій Царенко, відповідаючи на запитання про майбутнє архітектурних пам'яток області, відверто визнав, що деякі врятувати уже не вдасться.

«Відновити усі ані області, ані державі не під силу. По деяких пам'ятках залишається робити тільки фотофіксацію і архітектурні розвідки. Щоб на майбутнє залишити бодай інформацію про них».

На жаль, до цієї категорії цілком вірогідно потрапляє один з найрозкішніших палаців Поділля – колишній маєток родини Собанських у селі Ободівка Гайсинського району.

Собанські – польський дворянський рід, герба Юноша, що сягає XVI століття.

Палац в Ободівці вважається одним із найстаріших на Вінниччині. За історичними свідченнями, роком заснування його є 1800-й, хоча загалом спорудження цього архітектурного шедевр тривало впродовж 100 років.

Цей унікальний об'єкт неймовірної краси та архітектурної вишуканості міг би приваблювати тисячі туристів. А він, на жаль, перетворився на напівзруйновану будівлю. Краєзнавці та історики називають палац «помираючим шедевром».

Але про все по порядку...

Ободівка

Село існувало вже в 15 ст. під назвою Бадовка. В 1569 році власник його пан Ободівський змінив назву на Ободівку. З літературних джерел відомо, що вже в першій третині ХVІІ ст. Ободівка була великим містечком і входила до Брацлавського воєводства.

В 1654 році в Ободівку приїздили представники російського уряду для приведення населення до присяги на вірність Російській державі. Під час російсько-польської війни 1654-1667 рр. та після неї, особливо коли точилася боротьба за владу на Правобережжі між старшиною, на Ободівку багато разів нападали турки і татари. Незважаючи на руйнування, заподіяні війнами, в другій половині ХVІІ – на початку ХVІІІ ст. Ободівка лишалася великим багатолюдним містечком. Через цю місцевість давно проходив поштовий тракт із Ольгополя до Брацлава. Основним заняттям населення було землеробство. Розвивалися й різні промисли – гончарство, чинбарство, кушнірство, ткацтво. Ободівські ткалі славилися своїми барвистими вовняними килимами. Після Ободовського містечко належало панам Любомирським, Вишневецьким, Коротким, Потоцьким.

В 1787 році Станіслав Потоцький продає Ободівський маєток Каетану Собанському, який переїхав на Поділля з Мазовії, що в центрі сучасної Польщі.

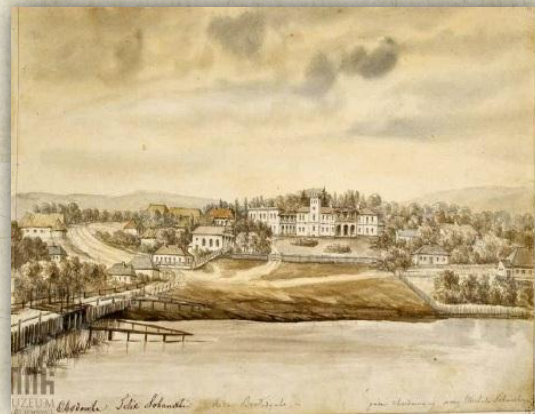
Ободівський маєток тоді складався з частини сучасного Простянецького та Бершадського районів. Згодом власник розділив володіння між синами.

З 1818 року Ободівка належала гілці Міхала Собанського. Саме з новими власниками формується Ободівська

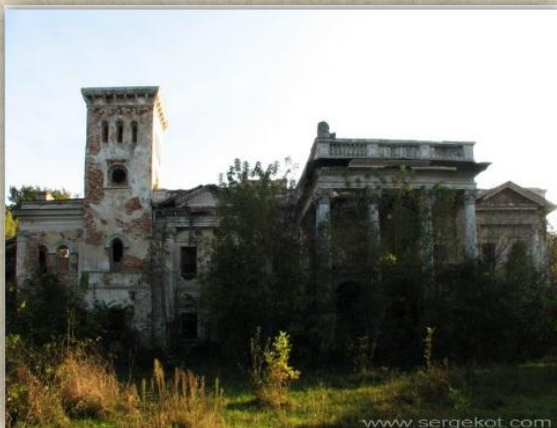
резиденція, яка у кінцевому вигляді не поступалася відомим на весь світ палацам.

Перед Собанськими в Ободівці існував тільки мурований замок. Саму резиденцію заклав Міхал Собанський, який наказав вмурувати мармурову стелу з позолоченим написом: «1800 цей дім збудував Міхал Собанський».

Таким Ободівський палац можна побачити на малюнку Наполеона Орди (1807-1883), польського і білоруського художника.

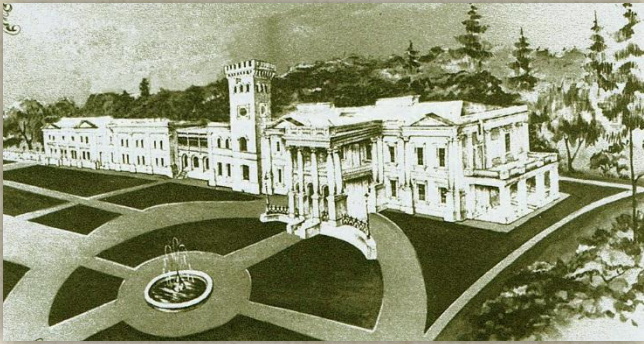
Сьогодні він має зовсім інший вигляд. Зарослі дерев затуляють жалюгідні руїни та крихти колишньої величі.

Міхал Собанський був успішним торговцем хлібом в Одесі. Він обіймав посаду Брацлавського консула у Торговицькій Конфедерації, а пізніше – Президента Судово-освітньої комісії Волинської, Подільської та Київської губерній. Разом із братом Матеушем він активно розвивав торгове судноплавство у молодому одеському порту.

Міхал дуже вигідно одружився з Вікторією Орловською герба Любич, завдяки чому породнився з багатьма відомими

прізвищами. Майбутня наречена Собанського навчалася у Львові, у приватному пансіоні. Її весілля з Міхалом відбулося 25 листопада 1790-го. Молоді одразу оселилися в Ободівці. Через 10 років, 1800-го, тут було закінчено будівництво палацу.

До кінця XIX ст. садиба Собанських перетворилася на одну з найбільших в Україні, її обнесли масивною стіною, а вхід було зроблено у вигляді ажурної арки.

Башти, колони, стрічасті

та овальні вікна, портики, веранди у найхімерніших поєднаннях викликали захоплення у всіх, хто це бачив. По смерті Міхала Собанського керували маєтком його дружина Вікторія Орловська, а згодом діти та онуки. Остаточний вигляд палацу отримав за часів наступного Міхала Собанського (правнука Міхала Франца Собанського).

Саме він запрошує у 1900 році французького архітектора Маєра для реконструкції маєтку. Після перебудови палац мав 100 кімнат і фасад у неокласичному стилі.

Інтер'єри кімнат були виконані у неоренесансному та стилі ампір, хол і парадні сходи були прикрашені гобеленами і портретами родини Собанських. Найбільшим приміщенням палацу була парадна їдальня, яка також виконувала функції бальної

зали.

В палаці були розкішні мармурові зали. Навіть підлогу в конюшні вистелили кахлями.

Під час бурхливих подій 1917 р. родина Собанських, остерігаючись за своє життя, емігрувала до Польщі, покинувши напризволяще свої статки і маєтки в Ободівці та Верхівці.

Початком занепаду «Ободівського дива», як і переважної більшості маєтків на Поділлі, можна вважати прихід більшовицької влади, яка естетичною цінністю архітектурних пам'яток, а тим паче такими, як маєтки своїх «класових ворогів», надто не переймалася.

Подальша історія палацу вельми типова. Після революції 17-го року у палаці була розміщена Бессарабська комуна, до 1944 року палац належав колгоспу ім. Котовського, а після звільнення села від німецько-фашистських загарбників у ньому розташувалися райвиконком, райком КП(б)У та інші районні установи. У 1959 році палац і парк були передані новоствореній Ободівській школі-інтернат.

Коли на початку незалежності з палацу виїхала школа, він став активно руйнуватися...

В 2018 році нащадки Собанських вирішили повернутися на Вінниччину, щоб побачити

свої колишні володіння.

Зібралась родина з багатьох

країн Європи. Всього 25 чоловік.

Приїхали дорослі і малі, але всі

вони знають історію свого роду

і все своє життя мріяли

побувати в Ободівці – родовому

маєтку. За здійсненням своєї мрії прибув навіть Мігель

Собанський із Буенос-Айреса. Стан здоров'я дозволяє йому рухатись лише за допомогою візка, але коли почув, що родина їде в Ободівку, сказав: «Якби я знав, що це остання поїздка у моєму житті і мав вибрати місце, яке хотів би відвідати, то це була б Ободівка».

Зрозуміло, що нащадки давнього роду побачили, як колись розкішний маєток перетворюється на руїни. Своїми враженнями від побаченого не ділилися. Але бажання повернути до життя занедбаний палац висловили всі.

Час невблаганний...

Верхівка

Верхівка – село в Гайсинському районі Вінницької області. Лежить по обидва береги річки Берладинки, знайомій нам по Ободівці.

Верхівка багата на історичні пам'ятки, бо це одне з найдревніших сіл краю.

Про період заснування села пишуть різне: XV ст., XVI ст., 1600 рік. В книзі за 1972 р. «Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область» читаємо: Село засноване в XV ст. В інших історичних джерелах вказується,

що воно засноване у XIII-XV ст.

За часів Хмельниччини воно було укріплене кріпосними спорудами. Збереглися рештки валів колишньої фортеці, що слугувала оборонним пунктом для захисту польсько-литовських володінь від нападу кримських татар та турків. У XVIII ст. Верхівка набула статусу містечка, а вже у XIX ст. славилася як значний торговельно-ремісничий осередок.

З прокладанням у 1870-х роках залізниці, що пройшла на віддалі від Верхівки, економічне значення цього торгово-ремісничого містечка значно зменшилося, і Верхівка плавно перекваліфікувалася на звичайне село. Передбачаючи цей занепад, хитрий Потоцький продав безперспективне село Собанським. Верхівкою володіли представники гілки Ієроніма (або Геронім) Собанського, який був маршалком Ольгопольського повіту, мав маєтки на Вінниччині, Одещині та велику хлібну справу в Одесі.

Першою дружиною Героніма була правнучка королеви Франції Марії Лещинської Кароліна Ржевуська, яка на 32 роки була молодша за свого чоловіка. Її батько був спадковим графом, а рідна сестра Евеліна Вікторія Ганська – дружиною самого Оноре де Бальзака. Кароліна була відома своїм нестримним темпераментом та бурхливим життям. Після народження доньки Констанції Гонорати у 1814 році стосунки між подружжям остаточно погіршилися, вони жили окремо й згодом розлучилися.

Після розлучення з Собанським Кароліна стала коханкою генерала Івана Йосиповича Вітта, начальника військових поселень на півдні Росії. У Кароліну були закохані поети Адам Міцкевич та Олександр Пушкін. Її називали «Одеською Клеопатрою».

Після Ієроніма власником Верхівки стає його син від другого шлюбу Станіслав. Спочатку пан Собанський мав невеликий будиночок. Але збагатившись на викупі селян внаслідок реформ 1861 року та на торгівлі вовною, він починає облаштовувати свою садибу в Верхівці.

У 1886 році Станіслав помирає і Верхівка дістається його двом синам – Генрику і Вітольду, які й вирішили перетворити це красиве місце на одну з найбільших родинних резиденцій. На той час кожен польський магнат намагався збудувати такий палац, щоб не було йому подібних.

В 1891 році брати влаштовують тут красивий парк, загальною площею в 30 гектарів. Для цього був запрошений відомий майстер паркових та садових справ В. Кроненберг. І незабаром починається будівництво палацо-паркового комплексу, який називають садибою Собанських.

Садиба знаходиться на протилежному, правому березі ріки, тобто напроти старого містечка.

До палацового комплексу Собанських входить сам палац, стайні, ворота з огорожею, ландшафтний парк, каплиця. Палац був зведений за проєктом

невідомого архітектора у необароковому стилі, хоча варто додати що тут присутня еkleктика, а романтичні вежі палацу надають йому вигляд мисливського замку.

Фасад прикрашений двома вежами: південно-східною, яка має 8-гранний дах, і південно-західною трьохповерховою баштою з годинником.

Головний вхід оздоблено портиком із арками і колонами, на якому знаходиться балкон.

Палац внутрішньо поділений на дві частини, хоча він не надто великий. Тому тут є чотири входи. Можливо, це пов'язано з особливостями власників, оскільки їх було двоє. Маючи різницю у віці в один рік, брати ніколи не були одружені. До сексуальних меншин вони не належали, все було значно заплутаніше. Подейкували, що місцеві чоловіки водили на ніч до Генрика і Вітольда своїх дружин, щоб отримати для себе якусь матеріальну чи не матеріальну вигоду. Всім було добре, бо ніхто не був ображений. Але закінчили обидва брата погано: у 1919 році під час буремних подій вони втекли до Волочиська, де й були розстріляні разом з власником волочиського маєтку Леоном Ледоховським.

Повернемося до палацу...

Фігури лицарів охороняють головний вхід в палац.

Від центральної в'їзної брами піднімається головна алея, обсаджена кущами бузку, віковими ялинами і модринами.

Нині в парку зростає понад 50

видів дерев і чагарників. Із рідкісних порід можна зустріти гінкго дволопатеве, дуб розсіченолистий і червоний, ялину сріблясту, сосну кримську і веймутову, клена сріблястого, катальпу бегонієвидну та ін. Посаджено також багато квітучих чагарників, у тому числі біля 10 видів бузку, жасміна, спірею, жимолості татарської.

На окрему увагу заслуговують вхідні ворота, виконані в тому ж стилі неobaroko і стилізовані під вежу замку.

Все зберіглося у гарному стані. Колишній поміщицький маєток панів Собанських у Верхівці – одна з найкраще збережених магнатських резиденцій у Вінницькій області. Тепер тут міститься аграрний технікум, навчальний корпус якого охороняється як пам'ятка архітектури ХІХ ст. Гарно збереглися фасади головних будівель, в'їзна неоготична брама, оглядова вежа палацу. Зі старих оздоблень будівлі залишилися парадні сходи і готичне склепіння однієї з башт. У доглянутому стані знаходиться і палацовий парк. Всього ж у парку майже 100 видів насаджень, які привозились у дорослому віці з різних місцевостей України і Західної Європи. Це добре організований комплекс, в якому глибоко продумані всі

сторони композиційного рішення пейзажу. Студенти технікуму дбайливо доглядають свій парк та його тіністі доріжки. Сьогодні технікум є підрозділом Вінницького державного аграрного університету.

Баланівка

Неподалік від Верхівки та Ободівки розташовано ще одне село, яким володіли Собанські. Це – Баланівка. У місцевих мешканців не збереглися достовірні дані до якого саме століття відноситься заснування села. Окремі джерела приписують дату заснування Баланівки - 1015 рік, а назва нібито походить від імені перших поселенців тут – Баланів. Хоча, найбільш ймовірний період її виникнення – це XVI ст. Селом і навколишніми землями, які належали до Брацлавського воєводства, свого часу володіли Збаразькі, Вишнівецькі, а

згодом – Любомирські. В кінці XVIII століття Баланівка переходить до Собанських. Найвідомішим з них був Ієронім Собанський, чоловік вже знайомої нам Кароліни Ржевуської.

В кінці XVIII ст. він перетворив Баланівку в містечко зі значною подільською резиденцією, побудувавши тут палац та багато господарських будівель.

Біля в'їзної брами знаходилася годинникова вежа висотою 30 м. Години та чверть години, вибивали два дзвони. Природа виникнення годинникової вежі досі не з'ясована. Є відомості, що її збудували ще за

Любомирських. Інші пишуть, що башту збудував Ієронім Собанський для спостереження за роботою кріпаків. Є навіть версія, що це – турецька сторожова вежа. Крім того, Собанський доставив в маєток з Саксонії та Моравії кілька тисяч тонкорунних овець, вигодовуванням яких він займався. Окрім овець тут розводили і породистих собак, настільки породистих, що їх обмінювали, бувало, на цілі сім'ї кріпаків. До речі, та частина села, де розташовувалась псарня, і сьогодні має назву «Псарня».

За спогадами сучасників Баланівка тоді була прикладом для молодих землевласників.

В 1810–1823 рр. коштом родини Собанських було споруджено кам'яну церкву святого Миколая чудотворця з окремою цегляною дзвіницею.

Розповідають, що церкву Ієронім Собанський нібито збудував через тяжкий гріх.

А було це так. У пана був вивід собак «псарня». Пан наказав завідувачу приручити цуценя молодій жінці, у якої була грудна дитина. Та чоловік згаданій жінки вбив те цуценя. Тоді пан наказав кинути чоловіка псам. Церковні служителі подали справу в «святий синод», де було призначено панові великий гріх і присуджено побудувати 5 церков, у яких люди будуть відмолвувати панські гріхи. В народі так і кажуть, що ця церква побудована «за собачки». Невідомо, наскільки це достовірна історія.

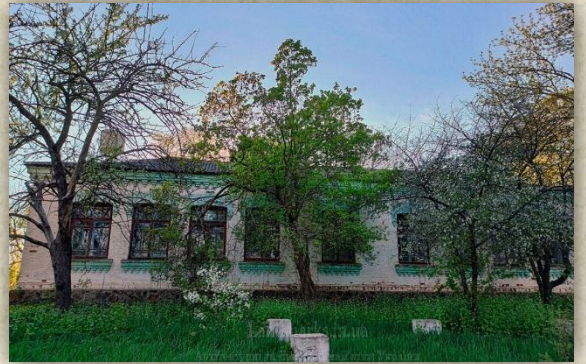

Парадний в'їзд в маєток

Свій чималий спадок Ієронім розділив між дітьми від другого шлюбу, але чомусь забув чи просто не взяв до уваги свою першу доньку від шлюбу з Кароліною Ржевуською. І тут сталася майже детективна історія. На арені з'явилася Марія-Констанція, правнучка Потоцького, онука Ієроніма та Кароліни, яка виявилася гідною спадкоємицею своєї бабусі, музи поетів та інтриганки. Знайшовши якийсь старовинний документ, вона подала позов, який благополучно виграла у 1855 році, ставши після гучного скандалу повноправною власницею Баланівки.

Вступивши у володіння великим маєтком, Марія виявила, що палац близький до руйнування, і оскільки проживала вона тепер здебільшого у Високому (територія сучасної Білорусі), Баланівський палац вирішили розібрати.

Сталося це у 1860-ті роки. На жаль, на сьогоднішній день від садиби нічого не залишилось, окрім залишку парку, закладеним Мікклером та деяких господарських споруд. Наприклад, залишився флігель. Його потім використовували як земську школу. Вже за радянські часи, після Другої Світової війни в приміщенні колишнього флігеля розмістили дільничу лікарню.

Так ми і не знаємо, як же палац виглядав. Цеглу, що залишилася від нього, використали для будівництва нової церкви. Сам маєток здавався в оренду.

Після знищення палацу помешканням дідичам служив двір біля ставу. Будинок довжиною 30 м, шириною 12 м був збудований ще до Ієроніма Собанського. Зали в середині будинку були висотою 4 м. Біля ставу був двір з парком. В будинку знаходилася невелика картинна галерея, польсько-французька бібліотека, біля головного салону знаходилася оранжерея, яка слугувала як зимовий сад. В оранжереї вирощували кактуси, пальми, цитрусові та численні квіти. З веранди кількома терасами простягалися трояндові клумби. В ставку вигодовували коропів. Маєток оточував парк в 20 га, закладений Діонісом Мікклером разом з маєтком.

Так в 1914 році виглядав головний панський будинок

Баланівки – вже не палац. Тут жили ті, хто орендував маєток, і тут же зупинялися його власники, коли приїздили в Баланівку. Останнім

власником Баланівки був син Марії – Якуб.

Собанські володіли ще декількома маєтками на Вінниччині, які, на жаль, не збереглися. На цьому можна було б поставити крапку, але ...

У селищі Чечельник Вінницької області на католицькому цвинтарі збереглася родова усипальня роду Собанських, споруджена ними у 1848 році. У її крипті були поховані нащадки засновників цього великого роду.

Ще зовсім недавно вона була занедбаною, але у 2009 році її почали реставрувати.

Найцікавіше те, що відновлював її не хто-небудь, а прямий нащадок по чоловічій лінії знаменитого графа Фелікса Людвіговича Собанського, граф Міхал Собанський. В вересні 2018 року відбулося урочисте її відкриття, в тому числі за участю великої родини Собанських, які з'їхалися сюди з різних країн світу.

Ця родова усипальня унікальна у своєму роді. В області зберіглося лише кілька таких капличок, але у поганому стані. А ця капличка після реставрації набула оригінального вигляду, як зовні, так і всередині. Нічого подібного не знайдете ніде у Вінницькій області.

Історію творять особистості. Зберігають історію теж особистості. Пам'ятаймо про це...

Джерела із фондів НТБ

Історія міст і сіл Української РСР : Вінницька обл. – Київ : Гол. ред. АН УРСР, 1972. – 778 с.

Подільська старовина : науковий збірник / Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Вінниця : Вінницький обласний краєзнавчий музей, 1993. – 480 с.

Хороша, О. І. Історико-архітектурні особливості розвитку палаців стилю класицизм Східного Поділля кінця XVIII – початку XX століття / О. І. Хороша, В. В. Смоляк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Архітектура. – 2017. – № 878. – С. 50-58.

Використані електронні джерела

Баланівка [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0#>, вільний (дата звернення: 29.11.2023). – Назва з екрана.

Баланівка [Електронний ресурс] // Україна Інкогніта. – Режим доступу <https://ukrainaincognita.com/?s=%d0%b1%d0%b0%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b2%d0%ba%d0%b0>, вільний (дата звернення: 29.11.2023). – Назва з екрана.

Баланівка. Село з сюрпризом [Електронний ресурс] // Landmarks.In.Ua. – Режим доступу: <https://landmarks.in.ua/oblast/vinnytska/balanivka>, вільний (дата звернення: 1.12.2023). – Назва з екрана.

Боднар Влад У селищі Чечельник збереглася родова усипальня відомого роду Собанських [Електронний ресурс] / В. Боднар // VLASNO.info. – Режим доступу: <http://vlasno.info/spetsproekti/2/tourism/item/8454-na-vinnychchyni-katolytsku-kaplytsiu-vidrestavruvav-potomok-hrafa-sobanskoho>, вільний (дата звернення: 1.12.2023). – Назва з екрана.

Верлан Олег Як вмирає шедевр. Що залишилося від Ободівського маєтку Собанських на Вінниччині (Відео) [Електронний ресурс] / О. Верлан // Інформаційний портал На Парижі. – Режим доступу:

<https://naparise.com/posts/yak-vmyraie-shedevr-shcho-zalyshylosia-vid-obodivskoho-maietku-sobanskykh-na-vinnychyni-video>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Верхівка Історія маєтку Собанських [Електронний ресурс] // Подорожуючи історією. – Режим доступу: <http://sergekot.com/верхівка-історія-маєтку-собанських/>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Калюшко Соломія Нащадки роду Собанських приїхали у свій палац в Ободівці на Вінниччині [Електронний ресурс] / С. Калюшко // 33-й НОВИНИ. – Режим доступу: <https://33kanal.com/news/39894.html>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Мірошникова Ірина [Електронний ресурс] / І. Мірошникова // Подорожі забутими місцями... або Пікнік на узбіччі; серія : Графські руїни. Палац Собанських у Ободівці. – Режим доступу: <http://professional1961.blogspot.com/2016/05/blog-post.html>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Ободівка. Частина I [Електронний ресурс] // Подорожуючи історією. – Режим доступу: <http://sergekot.com/obodovka-chast-i/>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Палац Собанських у Верхівці [Електронний ресурс] // Мій край Вінниччина. – Режим доступу: <https://mykrai.wordpress.com/палац-собанських-у-верхівці/>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Polyntsev Mihail Резиденції родини Собанських [Електронний ресурс] / М. Polyntsev // «Україна Інкогніта». – Режим доступу: <https://ukrainaincognita.com/vinnytska-oblast/rezydentsii-rodyny-sobanskykh>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Притуляк Наталя на Вінниччині відреставрують фасад пам'ятки архітектури XVII століття. Фото Наталя Коритна / Н. Притуляк // Vlasno.info. – Режим доступу: <http://vlasno.info/politika/vlada/mistseva/item/36968-na-vinnichchini-vidrestavruyut-fasad>, вільний (дата звернення: 29.11.2023). – Назва з екрана.

v1snyk Страх і ненависть в Ободівці [Електронний ресурс] // Livejournal. – Режим доступу: <https://v1snyk.livejournal.com/42857.html>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Так втрачають скарби: розкішний палац в Ободівці, замість стати туристичним центром Поділля, перетворюється на руїну [Електронний ресурс] // Urban. – Режим доступу: <https://urban.vn.ua/2362/2362>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрана.

Щербина Мирослав Собанські: доля родини та історія краю [Електронний ресурс] / М. Щербина // Бершадь.ua. – Режим доступу: <https://www.bershad.ua/b/14968.html>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрану.

Дякую за увагу!

*Матеріал зібрала й впорядкувала
Ганна Суровенко,
завідувачка відділу обслуговування
Науково-технічної бібліотеки
Вінницького національного технічного
університету
library@vntu.edu.ua*

Вінниця, 2023